

VABATAHTLIK JA SUNNIVIISILINE RÄNNE EESTI MIGRATSIOONILDOOS

Aivar JÜRGENSON, Kaja KUMER-HAUKANÕMM ja Astrid TUISK

Akadeemiline huvi rändeteema vastu on tänapäeval järjest kasvamas. Paljude suurte teaduskonverentside ja -kongresside programmides on eraldi sektsioonid migratsioonitemaatikast, suureneb migratsioonialaste teadusajakirjade arv ning ka muud teadusajakirjad ilmutavad üha sagedamini migratsiooniteemalisi erinumbreid. Käesolev Acta Historica Tallinnensia number on üks selliseid. See koondab artikleid ajaloolastelt, etnoloogidelt ja folkloristidelt, kes esinesid 12. ning 13. oktoobril 2010 Tallinna Ülikoolis peetud konverentsil “Vabatahtlik ja sunniviisiline ränne eesti migratsioonilDOOS”. Konverentsil arutati erinevatel perioodidel asetleidnud rändeid nii Eestist välja kui Eestisse rõhuasetusega rände motiividel ja vabatahtlikkuse-sunniviisilisuse dihhotoomial. Selles, et ränne on tänase maailma globaliseerumise üks võtmetegureid, pole põhjust kahelda. Nagu kirjutab üks tänapäeva juhtivaid migratsiooniurijaid Stephen Castles, on rahvusvaheline migratsioon muutunud üheks peamiseks faktoriks maailma kõigis regioonides asetleidvates sotsiaalsetes transformatsioonides ja arengutes.¹ Kuid ränded pole midagi tänapäevale ainuomast. Neoliitilise revolutsioonina tuntud murrang muutis ajapikku paikse eluviisi küll domineerivaks, kuid ränded on inimliiki saatnud ka järgnenud aastatuhandeile. Ränne näib olevat midagi inimliigile endiselt üldomast – tõsiasia, mida peegeldavad väljendid *homo migrans*² või *homo viator*³. Ameerika sotsiaalteoreetik John Durham Petersi sõnutsi asub mobiilsuse kontseptsioon lääne kaanoni keskmes: ta leiab, et suurt osa õhtumaise kultuuri arengust võib vaadelda läbi rände prisma.⁴ Ja kuigi ränduurimine on traditsiooniliselt keskendunudki pigem õhtumaistele rännetele, teadvustab tänapäevane ränduurimine migratsiooni globaalset iseloomu ja rände tihedat seotust maailmas toimuvate arengutega.

¹ Castles, S. International migration at the beginning of the twenty-first century: global trends and issues. – ISSJ, 2000, 165, 269.

² Bade, K. Homo migrans – Wanderungen aus und nach Deutschland. Klartext Verlag, Essen, 1994.

³ Le Goff, J. Introduction: medieval man. – Rmt: Le Goff, J. (toim). Medieval Callings. University of Chicago Press, Chicago, 1987, 7; cit. Gross, T. Ameerika vallutamine: kohtumise anatoomia. (Eesti Rahva Muusuei aastaraamat, XLII.) Tartu, 1998, 142.

⁴ Peters, J. D. Exile, nomadism, and diaspora. The stakes of mobility in the Western canon. – Rmt: Home, Exile, Homeland. Film, Media, and the Politics of Place. Koost H. Naficy. Routledge, New York, 1999, 17.

Ränne on mitmetahuline nähtus ja tekitab hulgaliselt küsimusi. Miks inimesed lahkuvad kodumaalt? Mille alusel valitakse rände suund? Miks ühed otsustavad lahkuda, samal ajal kui teised samades tingimustes elavad inimesed jäävad paigale? Miks ühed pöörduvad koju tagasi, teised aga jäävad alatiseks võõrsile? Ja keda üldse saab migrandiks pidada ning mida migratsiooniks? Gunther Hirschfelderi andmeil on rändele antud umbes 50 definitsiooni.⁵

Migratsiooniks on nimetatud poliitilise või administratiivse piiri ületamist, eeldades, et võõrsil viibimise aeg peab ületama teatud miinimumpikkusega perioodi.⁶ Nii on eristatud siserändeid välisrännetest: kui siserände all mõistetakse ümberpaiknemist ühe riigi piires, siis välisränne eeldab riigipiiri ületamist. Taolist vahe-tegemist on uuemal ajal kritiseeritud ja leitud, et tegemist on ühe ning sama protsessiga.⁷ N-ö suurte rännete kõrval on rännetena kohati mõistetud ka linnasisest ümberkolimist, igapäevaseid pendelrändeid ja lühiajalisi hooajarändeid. Muidugi ei ole mitte igasugune riigipiiri ületus migratsioon. Ärireisijate, palverändurite või turistide eesmärgiks ei ole pikemaks ajaks võõrsile jääda. Kuigi kohati on rändesarnasteks aktiveetideks nimetatud ka nomaadide ja vagabundide liikumisi, eeldab kitsam rände definitsioon kestvat elupaiga vahetust. Ometi võib ka väljend “kestev elupaiga vahetus” küsimusi tekitada. Kui Saksamaa Liitvabariik asus 1960. aastatel riiki võõrtöölisi kutsuma, siis anti osale neist luba jääda “hooajatöölisena” riiki vaid mõneks kuuks, osa sai töö- ja elamisloa pikemaks ajaks. Aja jooksul muutus residentsi defineerimine keerulisemaks: inimestel, kellele oli võimaldatud riigis viibida teatud perioodil, pikendati luba kahe aastani, seejärel viie aastani, kuni neile anti lõpuks püsiv elamisluba.⁸

Nii nagu migratsiooni defineerimine, on problemaatiline ka migrandi määramine. Vähemalt sama keeruline on küsimus, kas ja kuivõrd on võimalik migratsiooni süstemaatiliselt seletada. On otsitud teooriat, mis hõlmaks ja seletaks nii migrantide gruppide koosseisu, rändeotsustuste muutlikkust, sihtpaikade valikut, kohanemist sihtmaal ning tagasirännet. Läbi valdavalt majanduslikele põhjustele keskenduvate makroteoreetiliste mudelite (gravitatsioonimudel, tõmbe- ja tõukejõudude mudel jt) on üritatud seletada rändeid peamiselt majanduslike tuludekulude võrdluse liinis. Alates 1960. aastatest on rändeuurimise makroteooriate kõrvale tõusnud nn mikroteooriad, milles on enam rõhutatud individuaalsete rändeotsustuste personaalseid ja situatiivseid faktoreid. Rännet ennustavate faktoritena tuuakse sisse komponendid, nagu vanus, sugu, haridus, oskused, kogemused, perekonnaseis, keeleoskus jne.⁹

⁵ **Hirschfelder, G.** Die Auswirkungen der Amerikauswanderung auf die rheinischen Lebenswelten des 19. Jahrhunderts. – Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde, 2000, 154.

⁶ **Boyle, P., Halfacree, K., Robinson, W.** Exploring Contemporary Migration. Longman, Harlow, 1998, 18 jj.

⁷ **Castles, S.** International migration at the beginning of the twenty-first century, 270–271.

⁸ Samas, 270.

⁹ Vt **Morawska, E.** International Migration: Its Various Mechanisms and Different Theories That Try to Explain It. (Willi Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations, 1.) Malmö University, Malmö, 2007, 5.

Viimase aja migratsiooniuurimises on täheldatav püüd järjest suurenenud migratsiooni seletusmudelite hulka redutseerida ja pöörduda pigem konkreetsete dihhotoomiate sõnastamise poole. Paiksuse ja mobiilsuse dihhotoomia kõrval on üheks peamiseks diskuteeritavaks dihhotoomiaks sunniviisilise ning vabatahtliku migratsiooni eristamine. Ajalooliste näidete varal esitatakse rände motiivide kohta intrigeerivaid küsimusi. Tšingis-khaani eest põgenejad Aasias ja Euroopas 13. sajandi esimesel poolel, Kolmekümneaastase sõja jalust pagejad, hugenottide ning mennoniitide pagemine, prantsuse aadli ja vaimulikkonna pagemine Suure Prantsuse revolutsiooni päevil ning massilised pagemised II maailmasõja ajal – esmalt pealetungivate hitlerlike vägede eest mitmetes riikides, seejärel pagemised pealetungivate Nõukogude vägede eest Ida-Euroopas – on tähised, mida sunniviisilisest migratsioonist kõneldes sageli välja tuuakse. Kui sundümbervasustamine ja põgenemine kuuluvad justkui mõlemad sunniviisilise rände lahtrisse, siis kas need on päriselt sama kategooria nähtused? 1940. aastate Eestist võiksid mõtlemisainet pakkuda ühelt poolt massiküüditamiste ja teisalt suuropõgenemise näide. Sunniviisilise rände puhul on põhjust eristada rändeid, mille puhul puudub migrandil vaba valik täiesti, rännetest, kus vähemalt tinglikult saab rääkida migrandi enda otsusest välja rännata.

Mitmed autorid on õigustatult viidanud vabatahtliku ja sunniviisilise migratsiooni eristamise problemaatilisusele.¹⁰ Tänapäevased uurimused esitavad sunniviisilise migratsiooni tüpoloogiad, milles on mitmeid alajaotusi, alates põgenemisest ja lõpetades evakueerimise ning deporteerimisega.

Saksa migratsiooniajaloolane Jochen Oltmer¹¹ on oma mitmes viimastel aastatel ilmunud publikatsioonis välja toonud järgmised sunniviisilise migratsiooni tüübid:

- 1) põgenemine kui reaktsioon eluohtlikule sundsituatsioonile;
- 2) evakueerimine kui sundabinõu: lühiajaline rahvastikuliikumine hädapiirkonnast teisale, kusjuures on eeldatud tagasirännet pärast hädaolukorra lahenumist;
- 3) pagendamine kui sundabinõu ruumilise rahvastiku mobiilsuse kavandamiseks ja läbiviimiseks, mis ei eelda tagasirännet;
- 4) ümbervasustamine: suuremate (vähemus)gruppide sihipärane ja sunniviisiline ümberpaigutamine;
- 5) deporteerimine: tööjõu sunniviisiline ümbervasustamine;
- 6) väljasaatmine: riiklike institutsioonide tegevus legaalselt maal viibivate sisse-rännanute riigist lahkumiseks.

¹⁰ **Castles, S., Miller, M. J.** The Age of Migration. International Population Movement in the Modern World. The Guilford Press, New York, 1993, 26; **Lucassen, J., Lucassen, L.** Migration, migration history, history: old paradigms and new perspectives. – Rmt: Migration, Migration History, History. Koost J. Lucassen, L. Lucassen. Peter Lang, Bern, 2005, 11–12; **Hansen, G., Wenning, N.** Migration in Vergangenheit und Zukunft. Fernuniversität Hagen, Hagen, 1991, 20.

¹¹ **Oltmer, J.** Krieg, Migration und Zwangsarbeit im 20. Jahrhundert. – Rmt: Zwangsarbeit im Europa des 20. Jahrhunderts. Bewältigung und vergleichende Aspekte. Koost H.-C. Seidel, K. Tenfelde. Klartext-Verlag, Essen, 2007, 131–132; **Oltmer, J.** Migration, Krieg und Militär in der Frühen und Späten Neuzeit. – Rmt: Krieg, Militär und Migration in der Frühen Neuzeit. Koost M. Asche, M. Herrmann, U. Ludwig, A. Schindling. LIT-Verlag, Berlin, 2008, 37.

Vabatahtliku ja sunniviisilise migratsiooni dihhotoomia põhineb eeldusel, et vabatahtlikke (töö)migrante peletab kodunt võõrsile majanduslik motivatsioon, sundmigrante/põgenikke aga sõda, jälitamine, loodusõnnetused vms. Immigrante on erialakirjanduses traditsiooniliselt peetud migratsiooni majanduslikuks ilminguks, põgenikke poliitiliseks. See lihtne, kuid intuiitiivne dihhotoomia, mis on sageli justkui kaetud põgeniketeemalise meedia ja mälestuste dramaatilise lasuga, on viimastel kümnenditel olnud migratsiooniuurimises üks peamisi diskussiooniteemasid. On leitud,¹² et põgeniku kategooria viitab pigem riigi poliitiliste motiivide bürookraatlikule tasandile, kui et ta on objektiivne sotsioloogiline kategooria, mis piiritleb teatud grupe ja nende käitumist. Selle kriitika tulemusena on rahvusvahelise migratsiooni uurimises formeerunud kaks paralleelset perspektiivi. Üks vaatleb põgenikukogemuse määravate kriteeriumidena vägivalda, põgenemist ja eksiili, teise kohaselt on mõiste *põgenik* sotsiaalne konstruktsioon. Need nn realistlik ja nominalistlik vaatepunkt esinevad eri vormides sõltuvalt konkreetsest vaadeldavast põgenemisjuhtumist: globaalsed migratsiooni mustrid, põgenikekriiside põhjused, migratsiooni sotsiaalne organisatsioon ning kohanemine sihtmaa ühiskonnas.

Kes üldse on põgenik? Genfi konventsiooni kohaselt (1951), millest rahvusvaheline õigus tänaseni lähtub, on isik põgenik siis, kui ta

hastipõhjendatud hirmust jälitamise ees rassistel, religioossetel, rahvuslikel, teatud ühiskondlikesse gruppidesse kuulumise või poliitilistel põhjustel viibib väljaspool oma rahvuse territooriumit.¹³

Lisaprotokollis, mis võeti vastu 1967. aastal, on põgenikud ka miljonid “majanduspõgenikud”, kes ei lahku oma maalt mitte poliitilistel põhjustel, vaid majandusliku häda sunnil. Need on enamalt jaolt “puuduspõgenikud”, mitte “majanduspõgenikud”. Viidatakse sellele, et ka nälg kujutab endast jälitamist ja elu on põhilisi inimõigusi.¹⁴

See täiendus lööb kaardid segi neil, kes näevad põgenikes üksnes poliitilist ja vabatahtlikes üksnes majandusliku migratsiooni ilmingut. Ka on viidatud sellele, et praktikas on erinevused vabatahtlike ja sunniviisiliste migrantide motiivide vahel tegelikult väiksemad, kui üldiselt arvatud.¹⁵ Mõnedki konkreetsed näited ajaloost sunnivad esitama küsimust: kui vabatahtlik on tegelikult vabatahtlik ja kui sunniviisiline on sunniviisiline migratsioon? Ühelt poolt on juhitud tähelepanu sellele, et nn vabatahtlikud (töö)migrandid on selleks kohati saanud sihipärase poliitilise või majandusliku manipuleerimise tulemusena,¹⁶ teisalt on

¹² Vt **Hein, J.** Refugees, immigrants, and the state. – Annual Review of Sociology, 1993, 19, 44.

¹³ **Nuscheler, F.** Flucht und Vertreibung – Historische Einordnung und Forschungsstand, statistische Grundlagen und terminologische Probleme. – Rmt: Flüchtlinge und Vertriebene in der westdeutschen Nachkriegsgeschichte. Koost R. Schulze, D. von der Brölie-Lewien, H. Grebing. Verlag August Lax, Hildesheim, 1987, 12.

¹⁴ Samas, 13.

¹⁵ Vt **Richmond, A. H.** Sociological theories of international migration: the case of refugees. – Current Sociology, 1988, 36, 2, 19–20.

¹⁶ **Lucassen, J.** Migrant Labour in Europe 1600–1900: The Drift to the North Sea. Croom Helm, London, 1987, 118; **Kay, D., Miles, R.** Refugees or Migrant Workers? European Volunteer Workers in Britain 1946–1951. Routledge, London, 1992, 145.

näidatud,¹⁷ et ka sundmigrantidel on oma isiklikud motiivid migreerumiseks ja et nad taotleavad kohati aktiivselt enda ning oma perekonna (majandusliku) olukorra parandamist. Taoliste näidetega juhitakse tähelepanu vabatahtliku ja sunniviisilise migratsiooni omavahelisele sõltuvusele ning seatakse küsimuse alla nende vaatlemise otstarbekus dihhotoomiana.

Pärast II maailmasõda taotles Saksamaa Liitvabariik Venemaa sakslaste pöördumist Saksamaale kompensatsiooniks: sõja puhkemise järel olid Venemaa sakslased küüditatud Siberisse ja Kesk-Aiasse.¹⁸ Hilisematel kümnenditel on aga sakslaste migratsioon Venemaalt Saksamaale kulgenud pigem majanduslikel motiividel kui jälitamise vms tõttu (nagu kõlas algselt kutsumise argument).¹⁹ Majanduslike ja poliitiliste rändepõhjuste läbipõimitus iseloomustab ka Venemaalt/Nõukogude Liidust peamiselt 1980. aastatel Iisraeli emigreerunud juutide rännet: nende inimeste teadmised juudi kultuurist ning Iisraeli riigist olid kohati kesised. Samas, nagu kirjutavad Maria N. Yelenevskaya ja Larisa Fialkova,

demonstreerisid nad tugevat seotust vene ja nõukogude kultuuriga...²⁰

Neist enamiku motiiv migreerumiseks polnud etniline jälitamine, vaid sotsiaalsed ja majanduslikud võimalused.²¹ Sama võib öelda ka Saksamaa Liitvabariiki saabunud juutide kohta. Alates 1991. aastast kaasati sealse põgenikeseaduse²² sihtgrupi hulka ka Nõukogude Liidust/Venemaalt pärit juudid, kuigi nad ei olnud klassikalises mõttes põgenikud.²³ Kes siis on põgenik ja kes vabatahtlik väljarändaja? See küsimus paelus ka konverentsi “Vabatahtlik ja sunniviisiline ränne eesti migratsiooniloos” korraldajaid. Seni on eesti migratsiooniloo uurimine piirdunud peamiselt konkreetsete rändevooegade kirjeldamise ja seletamisega, erinevate rändetüüpide võrdlusanalüüs on olnud pigem tagasihoidlik.

¹⁷ **Emmer, P. C.** Was migration beneficial? – Rmt: Migration, Migration History, History. Koost J. Lucassen, L. Lucassen. Peter Lang, Bern, 2005; **Eltis, D.** Seventeenth century migration and the slave trade: the English case in comparative perspective. – Rmt: Migration, Migration History, History. Koost J. Lucassen, L. Lucassen. Peter Lang, Bern, 2005, 87 jj; **Lucassen, J., Lucassen, L.** Migration, migration history, history, 15–16.

¹⁸ Vt **Meissner, B.** Die Deutschen in der sowjetischen Nationalitätenpolitik und ihre Stellung in den deutsch-sowjetischen Beziehungen. – Rmt: Die Russlanddeutschen gestern und heute. Koost B. Meissner, H. Neubauer, A. Eisfeld. Markus Verlag, Köln, 1992, 16–17.

¹⁹ Vt **Jürgenson, A.** Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet. Tallinna Pedagoogikaülikool, Tallinn, 2002, 57.

²⁰ **Yelenevskaya, M. N., Fialkova, L.** My poor cousin, my feared enemy: the image of Arabs in personal narratives of former Soviets in Israel. – Folklore, 2004, 115, 78.

²¹ **Lucassen, J., Lucassen, L.** Migration, migration history, history, 15.

²² Kontingentflüchtlingengesetz – algselt 1980. aastatel vietnami põgenike vastuvõtmiseks ja integreerimiseks vastu võetud seadus.

²³ **Harris, P.** Russische Juden und Aussiedler: Integrationspolitik und lokale Verantwortung. – Rmt: Aussiedler: deutsche Einwanderer aus Osteuropa. Koost K. J. Bade, J. Oltmer. Universitätsverlag Rasch, Osnabrück, 1999, 247.

EESTLASTE KOGUKONDADE TEKKIMINE VÄLJASPOOL KODUMAAD

Ometi puudutab migratsiooni ja selle vabatahtlikkuse-sunniviisilisuse teema kõige otsesemalt ka Eestit. Ränded on kujundanud Eesti rahvastiku, aga viinud sellest märkimisväärse osa ka välja. Enne 19. sajandi keskpaika moodustas eesti diasporaa vaid 3–4% Eesti rahvastikust: 1850. aastal elas Eestis umbes 660 000 ja välismaal 30 000 eestlast. Enamik väljarännanutest elas tol ajal Venemaal.²⁴ Eestlastest on teateid ka mujalt, nagu näiteks naabermaadest Soomest ja Rootsist ning Põhja-Ameerikast.

Üldistavalt saame öelda, et eesti diasporaa on kujunenud kahe suurema, praeguseks lõppenud ja ühe veel käimasoleva väljarändelaine käigus.

Esimene eestlaste massiline väljaränne algas 19. sajandi keskel ja kestis kuni Esimese maailmasõjani ning toimus peamiselt ida suunal – Venemaale – ja eelkõige vabatahtlikult. Üheks eestlaste massilise väljarände oluliseks tõukejõuks 19. sajandi keskpaigas oli demograafiline üleminek: eestlaste keskmine eluiga hakkas stabiilselt tõusma, millele kaasnes Eesti maarahvastiku märkimisväärne suurenemine.²⁵ Sel ajal oli Eesti Vene impeeriumis oluliseks arenevaks tööstuskeskuseks, kuid eestlasi ei lubatud massiliselt linnadesse tööle asuda. Tööjõud toodi Eesti suurematesse linnadesse hoopis Venemaalt, mis oli omakorda seotud samal ajal Eesti alal läbiviidud venestamispoliitikaga.

Lisaks sellele hakkasid eestlaste väljarändepotentsiaali suurendama Venemaal vastuvõetud maarahvastiku liikuvust mõjutavad seadused: kõigepealt kaotati 1816. ja 1819. aasta talurahvaseadustega pärisorjus, mis küll esialgu ei avaldanud rändele kuigi palju mõju, kuna maa jäi suuresti baltisakslastest mõisnikele ning talupojad olid sunnitud maad rentima²⁶ ja vastuolud maade pärast viisid talupojad hoopiski väljaspool Eestit uusi maid otsima.²⁷ Samal ajal hakkas Vene impeeriumi keskvoim aktiveerima oma lõunapoolsete alade koloniseerimist ja uudised sellest levisid Eesti maapiirkondadessegi.²⁸ Oluliselt aitas talupoegade liikuvusele kaasa 1863. aastal passiseaduse jõustumine, mis likvideeris mitmed varasemad seaduslikud takistused liikuvusele.²⁹

²⁴ **Kulu, H.** Eestlased maailmas: ülevaade arvukusest ja paiknemisest. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 1992, 12; **Kulu, H., Tammaru, T.** Policy towards the diaspora and ethnic (return) migration: an Estonian case. – *GeoJournal*, 2000, 51, 135–143; **Maamägi, V.** Uut elu ehitamas. Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917–1940). Eesti Raamat, Tallinn, 1980, 9–11; **Rosenberg, T.** Eestlaste väljaränne 19. sajandil – 20. sajandi alul: taust ja võrdlusjooni naabritega. – *Rmt: Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused*. Toim A. Tuisk. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu, 1998, 34.

²⁵ **Katus, K.** Eesti demograafiline areng läbi sajandite. (EKDK Rahvastiku-uuringud, seeria B:9.) Tallinn, 1989, 6–7.

²⁶ **Jansen, E.** Eestlane muutuv asjas. Seisusühiskonnast kodanikuühiskonda. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu, 2007, 133–134.

²⁷ **Maamägi, V.** Uut elu ehitamas, 7–9; **Rosenberg, T.** Eestlaste väljaränne 19. sajandil, 35.

²⁸ **Must, A.** Venemaa eestlased. Avalik loeng Tartu Ülikoolis, 5. mai 2007.

²⁹ **Raag, R.** Eestlane väljaspool Eestit. Ajalooline ülevaade. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 1999, 38.

Keskvalitsuse otsus toetada eestlaste laialdast rännet Venemaa maapiirkondadesse oli kooskõlas üldisema riigi poliitikaga koloniseerida impeeriumi inimtühjad alad.³⁰ Selle poliitika edendamist toetasid omakorda mitmed tegurid, näiteks Siberisse saadetavate deporteeritute (enamasti vangid) kasvav hulk³¹ ja ebasoodsad looduslikud tingimused ning sellega seotud näljahädad Eestis 19. sajandi keskpaigas³². Talupoegadele teatati, et Vene impeeriumi tsaariga sama usku olles on neile tagatud tasuta maa Venemaal, mispeale propageeriti usuvahetust ja ümberasumist.³³ Rände osas pole vähetähtis seik, et 19. sajandi keskpaigast hakkasid eestlased aina enam kõrghariduse omandamise poole pürgima. Kuna aga talurahvas ei saanud õppida Tartu ülikoolis, osutus lähimaks ülikooliks Peterburi ülikool Venemaal.³⁴ Väljarände potentsiaali aitas aga omakorda realiseerida Eesti sidumine Venemaa raudteevõrgustikuga 1870. aastal, mil alustas tegutsemist Tallinna-Peterburi raudteeliin. 1894. aastal avati Trans-Siberi raudteeliin Omskisse, mis oli oluliseks rände- ja ümberasustamispoliitika osaks Venemaal.³⁵ Raudtee valmimine mitte ainult ei lihtsustanud Siberisse deporteerimisi, vaid meelitas kaugetesse regioonidesse ka vabatahtlikke väljarändajaid.³⁶ Lisaks eelnevale hakkas Vene impeeriumi keskvoim 1890. aastatel ümberasumistoetusi maksma.

Enamik itta väljarännanud eestlastest leidis uue kodu Venemaa maapiirkondades, kuid paljud asusid ka linnadesse. Loodi rohkem kui 300 eesti asundust üle kogu Venemaa, kaasa arvatud Siberis ja Kaug-Idas, kuid enamik eestlastest elas siiski Venemaa Euroopa-osas.³⁷ Kõige suurem eesti kogukond tekkis Peterburis, hinnanguliselt koguni 25% tollaegsest eesti diasporaast. Kõige suuremad eestlaste kogukonnad maal tekkisid Peterburi, Pihkva ja Novgorodi regioonis Venemaa loodeosas, piki Volga jõge Samaara ning Saraatovi regioonis, aga ka Krimmis, Kaukaasias ja Siberis.³⁸ Välismaal elavate eestlaste koguarv 1917. aastal oli 215 000: idas 200 000 ja läänes 15 000 inimest.³⁹ See moodustas 19% eestlaste koguarvust maailmas, saavutades nii ida- kui kogu diasporaa maksimumsuuruse tänapäevani.

³⁰ **Jansen, E.** Eestlane muutuv asjas, 167–168.

³¹ **Kulu, H.** Eestlaste tagasiränne 1940–1989. Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 1997, 84–85; **Must, A.** Venemaa eestlased.

³² **Raag, R.** Eestlane väljaspool Eestit, 38; **Rosenberg, T.** Eestlaste väljaränne 19. sajandil, 42; **Jansen, E.** Eestlane muutuv asjas, 134.

³³ **Kask, I.** Eestlaste tagasiränne Eestisse aastatel 1989–2000. Magistritöö. Tartu Ülikooli geograafia instituut, 2006. Elektrooniliselt kättesaadav aadressil: <http://www.utlib.ee/ekollekt/diss/mag/2006/b18359450/kaskinga.pdf>

³⁴ **Jansen, E.** Eestlane muutuv asjas, 190.

³⁵ **Karma, O.** Jooni suurtööstuse arenemisest Eestis monopolistliku kapitalismi ajajärgul. – ENSV Teaduste Akadeemia Toimetised, 1952, 4, 23; **Kulu, H.** Eestlaste tagasiränne, 91; **Paida, H.** Transpordi areng Eestis kapitalismi tingimustes. (Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat.) Tallinn, 1962, 140; **Raag, R.** Eestlane väljaspool Eestit, 38.

³⁶ **Kulu, H.** Eestlaste tagasiränne, 91.

³⁷ **Kask, I.** Eestlaste tagasiränne, 24.

³⁸ **Rosenberg, T.** Eestlaste väljaränne 19. sajandil, 43; **Jansen, E.** Eestlane muutuv asjas, 190.

³⁹ **Kulu, H., Tammaru, T.** Ethnic return migration from the East and the West: the case of Estonia in the 1990s. – Europe-Asia Studies, 2000, 52 (2), 349–369.

Eesti iseseisvumine 1918. aastal lõpetas massilise väljarände Venemaale. Eesti iseseisvumise ajal said Venemaal ja Ukrainas elavad eestlased valida Eesti kodakondsuse ning neile anti võimalus opteeruda Eestisse.⁴⁰ Kuna opteeruda soovis oodatust rohkem, ei rahuldatud kõigi soovi kodumaale naasta ja Eestisse saabus ligi 37 500 optanti. Eestlaste olukord Venemaal halvenes ja nende arv hakkas märkimisväärselt vähenema 1930. aastatel, kui kogu Nõukogude Liidus viidi läbi sundkollektiviseerimine, jõukate talupoegade perekondade Siberisse saatmine ning eesti keele kasutamise keelustamine kultuuri- ja hariduselus.

Iseseisvusaastatel jätkus eestlaste tagasihoidlik (vabatahtlik) ränne lääneriikidesse. Umbes 16 000 inimest (neist 75% eestlased) lahkus Eestist aastatel 1924–1938, eelkõige Euroopasse, kuid ka Ameerikasse, Venemaale, Austraaliasse ja mujale.⁴¹ Paljud Euroopasse asunud pöördusid enne Teist maailmasõda Eestisse tagasi.⁴² Kõige olulisemaks uueks sihtkohaks sai kahe maailmasõja vahel Lõuna-Ameerika, eriti Argentina ja Brasiilia, kus 1920. ning 1930. aastatel tekkisid suhteliselt suured eesti kogukonnad.⁴³ Eesti diasporaa koguarvu lääneriikides 1939. aastal võib hinnata mitte rohkem kui 30 000 inimesele.⁴⁴

Teine massiline väljaränne toimuski Eestist Teise maailmasõja tõttu läände. Selle peamiselt põgenike rände tulemusena tekkisid uued või said arvukat lisa varem tekkinud eestlaste kogukonnad läänes. Väljaränne Eestist algas 1939. aastal ja kulmineerus 1944. aasta suvel-sügisel suure põgenemisega. Läände satuti kui baltisakslastega ja eestirootslastega kaasaläinu, evakueeritu, Saksamaale tööleasunu, Saksa sõjaväkke mobiliseeritu (nii sõdurid, riigitöötajad kui lennuväeabiteenistused) ning soomepoiss, nii organiseeritud korras põgenikuna kui ka klassikalises tähenduses põgenikuna. Ühe osa läände sattunutest moodustasid kahe sõja vahel Venemaalt ja Ukrainast opteerunud eestlased.

Hinnanguliselt lahkus Teise maailmasõja käigus erinevatesse lääneriikidesse kokku umbes 70 000 – 80 000 inimest, kellest 6–9% suri teel.⁴⁵ Suurem osa Eestist lahkunutest jõudis Saksamaale ja Rootsi, vähesemal määral ka Austriasse ning Taani. Ent kõik läände jõudnud ei jäänud sinna ja erinevatel põhjustel pöördus kodumaale tagasi ehk repatrieerus kuni 21 000 eestlast. Pärast ümberasumist põgenike-laagritest olid 1950. aastate alguseks suurimad eestlaste kogukonnad läänes Rootsis,

⁴⁰ **Kask, I.** Eestlaste tagasiränne, 25; **Kulu, H.** Eestlaste tagasiränne, 104.

⁴¹ **Kulu, H.** Eestlased maailmas, 75.

⁴² **Laas, K.** Rahvastiku ränded Eestis. (Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat, 22.) Valgus, Tallinn, 89; **Raag, R.** Eestlane väljaspool Eestit, 56–59; **Kumer-Haukanõmm, K.** USA välispoliitika Balti küsimustes 1945–1952 läbi Balti põgenike temaatika. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2005. Elektroniliselt kättesaadav aadressil: <http://www.utlib.ee/ekollekt/diss/mag/2005/b17806598/kumer.pdf>

⁴³ **Kulu, H.** Väliseestlased. – Rmt: Eestlane olla... Eesti keele ja kultuuri perspektiivid. Toim H. Kulu, K. Metsis, T. Tammaru. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 1997, 12.

⁴⁴ **Kulu, H.** Eestlased maailmas, 77.

⁴⁵ **Tiit, E.-M.** Eesti rahvastik ja selle probleemid. – Akadeemia, 1993, 8, 1668; **Kumer-Haukanõmm, K.** Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud ränne läände. – Rmt: Suur põgenemine 1944. Eestlaste põgenemine läände ja selle mõjud. 22. oktoobril 2004 Tartus toimunud rahvusvahelise teaduskonverentsi artiklite kogumik. Toim K. Kumer-Haukanõmm, T. Rosenberg, T. Tammaru. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 18.

USA-s 12 000, Kanadas 11 000, Austraalias 6000, Suurbritannias 5500–6000 ja Saksamaal 2000–3000.⁴⁶

Teise maailmasõja käigus ei sattunud eestlased mitte ainult läände, vaid ka itta. Küüditamiste, arreteerimiste ja vangilaagritesse sattumisena võis sõja ajal ning järel Nõukogude Liitu jõuda kokku kuni 50 000 eestlast. Vastavalt esimesele pärast sõjaaegsele rahvaloendusele Nõukogude Liidus 1959. aastal oli eestlaste arvukus Nõukogude Liidus kahanenud koguni 95 000 eestlasele. Kahanemistrend ida diasporaas jätkub siiani ja 2002. aasta rahvaloenduse andmete kohaselt elas Venemaal veel 28 000 eestlast.⁴⁷

Eestlaste arvu idas pole suurendanud ka alates Eesti taasiseseisvumisest alguse saanud kolmas (vabatahtlik) väljarändelaine, mis kestab praeguseni. Vastupidiselt ida diasporaale on lääne diasporaa suurus säilinud viimase 60 aasta jooksul peaaegu muutumatuna. Sellest tulenevalt on ka lääne diasporaa osakaal ajaga suurenenud, moodustades 125 000-st tänapäeval väljaspool kodumaad elavast eestlasest ligi kaks kolmandikku. Kuigi lääne diasporaa suurus on püsitud stabiilsena, on selle paiknemises toimunud mõned muutused. Kui Eesti taasiseseisvumise ajal 1991. aastal asus suurim eesti kogukond endiselt Venemaal, siis 2000. aastaks oli Venemaal elavate eestlaste arv langenud, olles samaväärne eesti kogukondadega USA-s ja Kanadas.

Alates 2000. aastast on Eesti Statistikaametil olemas andmed väljarände kohta, mille kohaselt lahkus aastatel 2000–2007 Eestist lääneriikidesse elama enam kui 22 000 inimest⁴⁸ ehk siis aastatel 1991–2007 lahkus Eestist hinnanguliselt 37 000 – 42 000 inimest. Väljarände kolmas laine on suunatud peamiselt Eestist majanduslikult edukamatesse riikidesse: peamisteks väljarände sihtriikideks on Soome, vähesemal määral Saksamaa, USA, Rootsi ja Suurbritannia. Väljaränne Euroopa Liidu riikidesse suurenes hüppeliselt pärast 2004. aastat. See on igati ootuspärane, kuna Euroopa Liidu üheks põhiprintsiibiks on tööjõu vaba liikumine, mida Eesti elanikud hakkasid pärast Euroopa Liiduga liitumist aktiivselt kasutama. Väljarände senine kõrghetk oli 2006. aastal, mil Eestist siirdus lääneriikidesse üle 5200 inimese. Teistest enam on väljaränne suurenenud Suurbritanniasse ja Soome, samas kui ränne USA-sse on iga aastaga kahanenud.⁴⁹ Peamisteks Eestist lahkumise põhjusteks on kolmanda laine puhul töö, õppimine ja pereloom.

Globaliseerivas maailmas on rände tähendus muutunud: elukoha vahetus ja inimeste mobiilsus on viimase kümne aasta jooksul muutunud palju lihtsamaks. Aga sellele vaatamata on arvuliselt kolmas väljarändelaine varasematest tagasihoidlikum.

⁴⁶ **Aun, K.** The Political Refugees: A History of Estonians in Canada. McClelland and Stewart, Toronto, 1985, 29; **Kool, F.** DP kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951. Lakewood, New Jersey, 1999, 696; **Kumer-Haukanõmm, K.** Eestlaste Teisest maailmasõjast, 35; **Pennar, J., Parming, T., Rebane, P.** The Estonians in America 1627–1975. A Chronology and Fact Book. (Ethnic Chronology Series, 17.) Oceana Publications, Dobbs Ferry, New York, 129.

⁴⁷ Venemaa 2002. aasta rahvaloenduse ametlik lehekülg on aadressil: <http://www.perepis2002.ru/>

⁴⁸ **Anniste, K.** Eestlaste välisränne aastatel 2000–2007. – Rmt: Ränne. 2000–2007. Migration. Toim T. Tammaru, A. Tammur. Eesti Statistikaamet, Tallinn, 56.

⁴⁹ **Kask, I.** Eestlaste tagasiränne, 32.

Rände sunniviisilisusest ja vabatahtlikkusest rääkides näib esmapilgul olevat suhteliselt lihtne paigutada seniseid Eestist lähtunud rändeid selle skaala erinevatesse osadesse. Paljudest käesoleva ajakirjanumbri artiklitest ilmneb aga, et rände vabatahtlikkuse ja sunniviisilisuse dihhotoomia on pigem problemaatiline kui selgesti lahendatav. Nagu konverentsi nii ka antud ajakirjanumbri eesmärgiks ongi avada uusi tahke vabatahtliku ja sunniviisilise rände motiivide ning iseloomu mõistmisel. Siiski ei ole kogumiku sihiks senitehtu ümberlukkamine, vaid täiendamine, mustvalgete toonide kõrvale ka muude värvide lisamine. Nii püüab ajakirjanumber laiendada rännet puudutavate teemade ringi, tuua esile seni varjujäänud ühiskonnagruppe ja mitmekesisista vaatepunkte. Nagu me saame rääkida väljarändajate laiast diapasoonist, saame ka rääkida Eestisse sisserändajate kirjususest. Igal rühmal on oma vaatenurk ajaloole ja oma positsioonilt käsitletud ajalugu. Arvamuste paljusus annab aga uue, kõikehõlmava mõistmise minevikust ja leplikuma elu olevikus.

Vajadust avarduva nägemisviisi järele tingib ka see, et mitmed vabatahtliku ja sunniviisilise rändega seotud teemad on tundlikud. Nende käsitusi on kohati tugevalt mõjutanud ideoloogiline ja poliitiline surve, samas ka protsessides osalejate endi emotsioonid ning tunded. Kindlasti on ka siinsed käsitlused mõjutatud, kuna need on kantud probleemide tänapäevasest käsitusviisist Eestis ja mujal maailmas, kuid teatud teemade ideoloogiast vabastamiseks ning vaateviisi laiendamiseks näib aeg küps olevat. Käibeale jõuavad üha uued välja- ja sisserännet tutvustavad arhiivimaterjalid. Väliseestlaste loodud arhiivid ja üksikud materjalid jõuavad Eestisse või korraldatakse neid kohapeal paremini kasutatavateks. Jõudsalt lisandub ka eluloolisi ja folkloorseid allikaid, millele saab uurimises ning järelduste tegemises tugineda. Ka on Eestis kiiresti kasvanud välja- ja sisserännet käsitlevate uurimuste hulk,⁵⁰ millelt on võimalik samm edasi astuda.

Antud ajakirjanumbri artiklites on käsitletud nii Eestist lähtunud kui Eestisse siirdunud rändeid, samuti migrantide kohanemist uuel asukohamaal. Ka aja diapasoon, mida artiklid hõlmavad, on lai, ulatudes 12. sajandist tänapäevani. Antud väljaanne on interdistsiplinaarne. Siin saavad kokku ajaloolaste, folkloristide ja etnoloogide erinevatel allikatel ning erisugustel meetoditel põhinevad tööd.

Käesoleva numbri esimene artikkel on **Priit Raudkivilt** ja see käsitleb kesk-aegse saksa asustuse kujunemise problemaatikat Vana-Liivimaal. Autor vaidlustab baltisaksa historiograafia mõjul kinnistunud arusaama Liivimaale saabunute ühtsest saksa lähteidentiteedist ja sellest tulenevast tugevast küünarnukitundest kohapeal. Kohalikku keskaegset nägu kujundanud struktuuride taastootmine Liivimaal juurdunud sakslaste arvelt oli väike. Põlisrahvaste kaasamist vallutuse käigus kehtestunud struktuuridesse pole peetud varasemas historiograafias, mille sisuks on “saksaliku ülesehitustöö” kirjeldamine, võimalikuks. Autor ei ole selles osas nii

⁵⁰ Nt: Eestlased ja eesti keel välismaal. Koost ja toim K. Praakli, J. Viikberg. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2010; Sõna jõul: diasporaa roll Eesti iseseisvuse taastamisel: 6. ja 7. augustil 2008 Jõhvis toimunud konverentsi raames ilmunud kogumik. Toim K. Anniste, K. Kumer-Haukanõmm, T. Tammaru. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2008.

pessimistlik. Ühiskonnaterviku käigus hoidmine keskajal eeldas kindlasti ratsionaalsete abielustrateegiategi rakendumist, kui seda võimaldasid 19. sajandi historioograafide arusaamad. Keskaegse Liivimaa ülesehituse kokkuvarisemine reformatiooni ja Liivimaa sõdade käigus tõi endaga kaasa mitmete traditsiooniliselt saksa-likeks peetud struktuuride (Saksa Ordu Liivimaa haru, vaimulikud ordud, piiskopkonnad) kadumise või nende mõju nõrgenemise (Hansa Liidu allakäik ning sellest tingitud Liivimaa linnade hääbumine). Järgnevate sajandite jooksul kujunenud baltisaksa identiteet sai kohapeal edasiarenduse vaid läbi elava traditsiooni, mille kandjateks olid linnad ja arengujärgus aadelkond. Ja samas võib küsida, millisel määral olid katoliiklikud institutsioonid (Saksa Ordu Liivimaa haru, vaimulikud ordud, piiskopid ja toomhärрад) üldse n-ö saksalikkuse kandjateks.

Olev Liivik käsitleb oma artiklis baltisakslaste 1939. aasta ümberasumise motiive, lähtudes baltisaksa endi autorite interpretatsioonidest. Ühist vastust, kas ümberasumine oli vabatahtlik või sunniviisiline, me ümberasumise motiive vaadeldes ei saa. Näiteks ei olnud seniselt kodumaalt lahkumise põhjuseks kindlasti mitte hirm NSV Liidu okupatsiooni ees, küll aga olid olulisteks tõukefaktoriteks trööstitu baltisaksluse tulevik Eestis, ümberasumise propaganda ja helded lubadused Saksamaale asujatele.

Astrid Tuisk vaatleb 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul Siberisse viinud rännet, kuid seda sellisena, nagu esivanemate juttudest mäletavad praegused Siberi eestlased. Kuigi mitmed motiivid ja kujundid on pärit väljarändamisega Eestimaalt, väljendavad hoiakud ning tähendused, mis lugudes ilmnevad, aga tänaste jutustajate arvamusi. Nende arvates ei teinud esivanemad otsust välja rännata vabatahtlikult, vaid saatuse sunnil, ja tehtud otsus oli hea. Nii kõlavad lugudes esivanemate hääle kõrval ka järgnevate põlvkondade hääled.

Vaatlust Teise maailmasõja aegsetele ja sellele järgnenud rännetele alustab **Aigi Rahi-Tamm**. Aastatel 1941–1951 küüditatud on ühed neist, kelle lugusid on viimasel kahekümnel aastal räägitud väga palju. Kuid vajaka on pluralistlikust käsitlusest, mis tooks enam esile erinevaid vaatenurki juhtunule ja tunnustaks erinevate inimeste erinevaid saatusi. Autor tõmbab ühendusjooni küüditatute ja põgenike lugude vahele, sest üksikinimeste ning laialipillatud perekondade traagika, aga ka kohanemisvajadus võõral maal on mõlemal juhul sarnane. **Kaja Kumer-Haukanõmm** jätkab sama ajajärgu sundmigratsiooni käsitlemist, kuid vaatluse all on lahkumine läände. Eestist ei mindud mitte ainult suure põgenemise käigus 1944. aastal, vaid kogu sõja kestel. Lahkujate seas olid eri perioodidel erineva taustaga eestlaste rühmad: mobiliseeritud, tööteenistustesse värvatud jt. Kõigi nende puhul saab ja tuleb sundmigratsiooni kõrval vaagida ka isikliku minekuotsuse tähtsust ning erinevaid ajendeid, millele toetudes kodust lahkumine ette võeti. Ameerika eestlaskond ja nende loodud seltsid said küll varem alguse, kuid kasvavad jõudsalt pärast pagulaste saabumist. Seltsitegevus hoogustus üha uusi seltse ja häälekandjaid mitmel pool USA-s loonud väga erinevate isiksuste toel. **Maarja Merivoo-Parro** analüüsib New Yorgi Eesti Haridusseltsi näitel vabatahtliku ja sunniviisilise migratsiooni esindajate vahelisi suhteid. Ta toob kogukonna siseelu

protsesside jälgimise kaudu välja, et Teise maailmasõja järgne aastakümme oli Haridusseltsis murrangulise tähtsusega, kuna konkurents aineliste ressursside ja sotsiaalse kapitali pärast tekitas kogukonnas vastuolusid ning esile kerkis mitu konkureerivat kollektiivset identiteeti. Demograafilistel ja poliitilistel põhjustel võtsid pagulased järk-järgult kogukonna juhtimise senistelt liidritelt üle ning modelleerisid Haridusseltsi oma eelistuste kohaselt ümber.

Vabatahtliku ja sunniviisilise rände mõjud kogukonna kujunemisele on vaatluse all **Aivar Jürgensoni** artiklis Argentina eesti kogukonnast. Artiklis on näidatud, kuidas ühelt poolt vabatahtliku ja teisalt sunniviisilisena mõistetud ning tematiseeritud kodumaalt lahkumine võis hakata kujundama grupipiire erinevate Argentinasse saabunud eestlaste vahel. Erinevalt teadvustatud positsioon teiselt poole ookeani jääva kodumaa suhtes sai pärast II maailmasõda indikaatoriks konfliktidele nn *vanade* ja *uute eestlaste* vahel. Artiklis on analüüsitud ka kahe erineva eestlaste grupeeringu grupisolidaarsuse astet ja leitud, et peamiseks konfliktide allikaks oli saatusühtsuse puudumine kahe erineva eestlaste grupi vahel.

Pärast II maailmasõda Eestisse tulnud inimeste edasist kohanemist, kus näiteks nii “väikest Eestit” kui “suurt Venemaad” peetakse koduseks, analüüsib oma artiklis **Tiiu Jaago**. Enamik Nõukogude Liidu idapoolsetelt aladelt Eestisse tööle siirdunud inimestest ei käsitle enda kohavahetust üldse rändena, vaid liikumisena elu- ja töökoha otsingul. Siin tulevad nähtavale nii tänase Eesti erinevad vaateviisid kui ka praeguse hetke mõju oma elu mõtestamisele. Mitmed venekeelsesesse elanikkonda kuuluvad inimesed on pärast Eesti iseseisvuse taastamist, aga ka peresisestel põhjustel, olnud sunnitud oma elu vastavat aspekti uuesti mõtestama. Kohanemise ja kohanematusega seotud probleeme lahkab oma artiklis ka **Anu Korb**. Sajand tagasi Siberisse siirdunud eestlaste järglased on jõudnud ringiga tagasi. Nende kogemused on erilaadsed, praeguseni tuntakse end Eestis teistest eristuvatena. Sellel, väljarändajate seas küllaltki tavapärasel seisundil on omad sügavamad ajaloolised ja poliitilised põhjused, mis mõjutavad siiani inimeste arvamusi ning hoiakuid.

TÄNUAVALDUS

Ajakirja erinumber ilmub Eesti Teadusfondi toel (ETF-i grant nr 7335 “Vägivaldne ja vabatahtlik deterritorialisatsioon eesti diasporaakogukondade näitel”).

Ajakirjanumbri koostajad tänavad kõiki konverentsist “Vabatahtlik ja sunniviisiline ränne eesti migratsiooniloos” osavõtjaid ning kõiki kaasautoreid, kelle artiklid antud numbris ilmuvad, aga samuti karme, kuid õiglasi retsensente. Koostajad on ka siiralt tänulikud ajakirja Acta Historica Tallinnensia toimetusele võimaluse eest artikleid temaatilises erinumbris avaldada.

VOLUNTARY AND FORCED MIGRATION

Aivar JÜRGENSON, Kaja KUMER-HAUKANÕMM and Astrid TUISK

The present issue of *Acta Historica Tallinnensia* is a compilation of papers from historians, ethnologists and folklorists who presented their work at the conference “Voluntary and forced migration in the Estonian migration history” held in Tallinn University on 12–13 October 2010. At the conference, both emigration from Estonia and immigration to Estonia during different times was discussed with emphasis on the motives of migration, i.e. the dichotomy of voluntariness and forcedness. When talking about the forcedness and voluntariness of migration, it seems at first relatively easy to place the emigration waves from Estonia on the different parts of the above scale. However, it becomes evident from many of the papers in the present volume that the dichotomy of the voluntariness and forcedness of the migration is problematic rather than clear-cut. In addition to the migration waves, the papers treat the adaptation of the migrants in their new home country. Also the diachronic diapason covered by the papers is wide, stretching from the 12th century to the present time.